

ברוכים הבאים לאיראן החדשה

מאת אל"מ (מיל') שי שבתאי

מבט מבס"א מס' 2,373, 9 באפריל 2026

תקציר: מוקדם עדיין לסכם את השפעות מבצע 'זעם אפי' – 'שאגת הארי' על המצב בתוך איראן. הטענה המרכזית שאפשר להעלות לדיון, היא שהמבצע מסמל את נקודת המעבר (Tipping Point) מתיאוקרטיה חזקה לדיקטטורה חלשה. זהו תהליך שנמשך כבר שני עשורים לפחות, אך המלחמה גרמה לשינוי בלתי הפיך. במסגרת זו ניתן לדבר על 'מות' רעיון שלטון חכמי הדת, פגיעה בלכידות צמרת המשטר, הקצנת הגישה האסטרטגית והפעולה כלפי האזור, התגברות הרצחנות של הדיכוי, התכנסות כלכלית לסיוע לתומכי המשטר על חשבון הציבור הרחב שיעבור לקרב הישרדות, וכפועל יוצא פחות מחאה ויותר אלימות. מדובר במדינה שונה בתכלית מזו שהסתכלנו עליה וניתחנו אותה עד כה הטומנת בחובה סיכונים אך לא פחות מכך הזדמנויות מהותיות, באופן שמחייב ביצוע הערכת מצב ותכנון חדשים לחלוטין.

שינוי עמוק

מוקדם עדיין לסכם את השפעות מבצע 'זעם אפי' – 'שאגת הארי' על איראן, ולו רק מכיוון שהמבצע עדיין לא הסתיים, וסביר שעוד דברים יקרו בו. שבועות עד חודשים רבים יחלפו עד שישקע האבק, ויתחילו להתברר הכיוונים אליהם צועדת המדינה. לכן ניתן להציב כיוונים ראשוניים לחשיבה, סימני שאלה ומחשבות על המשמעויות.

מה שניתן להגיד בוודאות רבה הוא שמה שהיה, חלקו הגדול איננו עוד, ולכן על המערכות – הן האיראנית והן החיצונית לה – להסתגל ל'איראן חדשה'. הטענה המרכזית שאפשר להעלות לדיון, היא שהמבצע מסמל את נקודת המעבר (Tipping Point) מתיאוקרטיה חזקה לדיקטטורה חלשה. זהו תהליך שנמשך שני עשורים לפחות, אבל המלחמה גרמה לשינוי בלתי הפיך.

כיצד הדבר בא לידי ביטוי ומשפיע?

בגישה השלטונית:

א. 'מות' רעיון שלטון חכמי הדת: הדור הראשון של המנהיגים הדתיים - המייסד ח'מייני ומספר שתיים מונתזרי - וגם בכירי הדור השני - רפסנג'אני, ח'אתמי ועוד - גילו גישה ניואנסית לרעיון של חיבור בין דת לשלטון. דת מבוססת על אמונה של ההמונים, ולכן היה חשוב להם, שהמשטר יזכה לביטויים של לגיטימציה עממית. עלי ח'אמנהאי, שניתן לאפיינו כבירוקרט בעל פרשנות קיצונית של הדת, הלך והתרחק מגישה זו, כשהשיא היה הזיוף הבוטה של תוצאות הבחירות ב-2009. לבנו מג'תבא כבר אין, למעשה, מה להציע בתחום האמונה של ההמונים. חסן ח'מייני אולי יכול היה לעשות זאת, אך דחיקתו הצידה מעידה, שבכירי המשטר איבדו את הרצון לבסס

- ולו מראית עין – מצב של אמונה רחבה ברעיון. המשמעות היא שהשלטון באיראן הוא כיום אוטוקרטי-דיקטטורי במובן הרעיוני העמוק שלו.

ב. **פגיעה בלכידות צמרת המשטר:** עלי ח'אמנהאי המנוסה מיצב את עצמו בין הסיעות והגישות השונות בנקודת שיווי המשקל של צמרת המשטר, וידע להכיל לרוב את חילוקי הדעות ולהשקיט חריגות. מותו יצר חלל, שקשה לראות דמות או קבוצה של דמויות מהמשטר שמגשרת עליו. לצורך כך נדרשים אישים, שיכולים הן לנהל שיח עם כלל הגורמים והן להטיל את מרותם. המשמעות היא שלמרות הצורך לצופף שורות נוכח איומים פנימיים וחיצוניים, היכולת לעשות זאת בהסכמה הצטמצמה משמעותית.

ג. **התחזקות מעמד משמרות המהפכה:** הצורך הגובר בדיכוי אלים ובהתמודדות עם איומים חיצוניים מחזק עוד יותר את מרכזיותם של משמרות המהפכה בקבלת ההחלטות. משמעות מרכזית הנגזרת מכך היא התרחבות השימוש בכלים צבאיים על פני אזרחיים וכלכליים בניהול ענייני המדינה.

ד. **מעבר דורות ותפיסות:** הסיכולים של צמרת המשטר מסמנים מעבר בין דור ההנהגה, שהתעצב בלחימה במלחמת איראן-עיראק, לבני הדור שעיקר עיסוקו היה דיכוי פנימי ובניין כלי העוצמה של איראן, אך מיעוט בשימוש בהם עד אפריל 2024. החוויה המלחמתית המעצבת של הדור הזה היא כבר 'עם כלביא' – 'זעם אפי' – 'שאגת הארי'. נקודת הייחוס למענה עבורם תהיה איום אש מערבי מתקדם משולב עם חתרנות פנימית המאיים על ליבת המדינה והמשטר. המשמעות היא שהם יידרשו להתנתק מקיבעונות ישנים ולגבש תורת ביטחון מעודכנת.

ה. **רצחנות הדיכוי:** כחלק מהגישה שתוארה של הרצון לשמר ביטויים של לגיטימציה עממית, פיתח המשטר תפיסת דיכוי מורכבת, שהעדיפה אלימות כבושה ונסתרת על פני פעולה רצחנית וגלויה. כפפות המשי הדקות שעטפו את אגרופי הברזל הוסרו סופית במהלך דיכוי ההפגנות בינואר 2026. הפגיעה במנגנוני הדיכוי של המשטר במהלך המבצע מאיצה את השימוש באלימות ברוטלית וחשופה.

ו. **אובדן הגב הכלכלי של תומכי המשטר:** הפגיעה בכלכלה האיראנית ובתעשיות של המשטר מסבה נזק בעיקר לתומכיו, ותחייב אותו לנקוט בפעולות על מנת לשמר את הגיבוי מצדם, בשעה שמצבם בכל מקרה יורע. המשמעות היא שהמשטר יצטרך להשתמש במשאבי המדינה קודם כל על מנת לבסס מחדש את עוצמתו ואת גרעין התמיכה בו, ודבר זה יבוא על חשבון רוב אזרחי המדינה ותוך פגיעה אנושה באופק כלכלי-חברתי חיובי.

השפעה על הגישה האסטרטגית:

א. **החתירה לנשק בלתי קונבנציונלי:** האיום הקיומי על המשטר - הן הפיזי האישי והן המערכתית - הנו נקודת שינוי, שבו חסמים דתיים וערכיים על הצטיידות ואף שימוש בנשק בלתי קונבנציונלי מוזים הצידה. הנחת העבודה צריכה להיות שתהליך ההצטיידות יותנה כעת ביכולת טכנית, קרי, בישימות הטכנולוגית וביכולת לממשה מבלי שתזוהה, תיתקף ותושמד קודם לכן.

ב. **מימוש יכולת ההיזק:** המשטר האיראני מיעט לתקוף באופן ישיר את המדינות באזור, והעדיף את השימוש בגישה העקיפה, תוך שהוא מתחבא למראית עין מאחורי שלוחיו. המסכה הזו נקרעה מפניו כתוצאה מאילוץ קיומי ואפשר גם מתוך החלטה מכוונת. לצד זאת נפגעו מאוד יכולותיו הצבאיות לפגוע במרחב סביבו, והוא נאלץ לעבור לשיטות של 'גרילה' ימית ואווירית על מנת לממש את איומיו. המשמעות היא שעולה הסבירות, שאיראן תמשיך להשתמש בכל היכולות שתצליח לגייס ובצורה

ישירה וללא מראית עין על מנת להמשיך ולפגוע בסביבתה על מנת לנסות ולסחוט ממנה את צרכיה הכלכליים והביטחוניים.

ג. **אסטרטגיה אזורית אחרת:** בתקופת מפקד כוח קדס קאסם סלימאני, שחוסל בראשית 2000, ובתקופת ממשיכיו פעלה איראן על-פי אסטרטגיה אזורית סדורה של בניית קואליציה תומכת והחלשה של יריבותיה על בסיס הנראטיב המגייס של 'השמדת ישראל'. האיראנים ניסו לממש את תפיסותיהם בצורה סדורה, ולכן גם הופתעו מהמהלך של חמאס ב-7 באוקטובר, שבוצע מוקדם מדי על ציר הזמן. במצבה הנוכחי איראן נמצאת באסטרטגיה של הישרדות פנימית וחיצונית, וכל האמצעים כשרים על מנת לממשה. המשמעות היא שסביר שנראה פעולה המבוססת פחות על תכנון ארוך טווח ויותר בהתאם לצרכים המתפתחים וניצול הזדמנויות.

השפעה על הציבור:

א. **תומכי המשטר בבועה:** הציבור התומך במשטר הפנים, ששרידותו ואורח חייו האישי תלוי הרבה יותר בהישרדות מנגנוני המשטר המגנים עליו. לצד זאת הוא ניזון מתקשורת המשטר המשקרת לו במצח נחושה באשר למצבו ולמצבה של המדינה. במצב זה סביר שהגרעין הקשה של תומכי המשטר יתמוך בו בצורה ברוטלית הרבה יותר ועל בסיס הנחות עבודה שגויות באשר למצבו, ויתרחק עוד יותר מיתר האוכלוסייה. המשמעות היא חיזוק של מנגנוני הדיכוי ושל מנגנוני בניין יכולות ההיזק של המשטר.

ב. **יתר הציבור בקרב הישרדות:** הפגיעה הנרחבת בכלכלת איראן הצורך של המשטר לצופף שורות בקרב תומכיו ולהעניק להם גב יובילו למשבר כלכלי קשה בקרב הציבור האיראני הכללי. במצב זה סביר שחלק ניכר מאוכלוסיית איראן תגיע ברמה האישית למצב של קרב הישרדות על הצרכים הבסיסיים ביותר. המשמעות היא שרוב הציבור האיראני יהיה טרוד בהישרדות שלו ושל סביבתו.

ג. **מעבר ממחאה לאלימות:** במצב בו רוב אזרחי איראן נמצאים בקרב הישרדות על תנאי הקיום הבסיסיים ביותר וגובר מאוד הדיכוי הברוטלי סביר שהמחאות הנרחבות והמאורגנות יפחתו משמעותית, ולצד זאת יגבר הזעם והנכונות לבצע מעשים אלימים. המשמעות היא שסביר יותר שנראה ביטויים של אנרכיה ואלימות ברחובות מאשר מהלכי מחאה סדורים של ציבורים רחבים.

ד. **יתר התנהלות אוטונומית של המיעוטים:** המשבר הכלכלי הקשה, הדיכוי הברוטלי הגובר והיותם אחרונים בסדרי העדיפויות של המשטר יחייבו את המיעוטים להגביר את ההסתמכות העצמית ואת הסיוע ההדדי הפנימי. המשמעות היא שסביר שנראה פעילות יותר אוטונומית מבעבר של המיעוטים, אך סימן שאלה אם ירצו ויוכלו לתרגם זאת למהלכים סדורים נגד המשטר.

אם המגמות האפשריות המתוארות אכן יאפיינו את המצב המתפתח באיראן, הרי **שמדובר במדינה שונה בתכלית מזו שהסתכלנו עליה וניתחנו אותה עד כה והיא טומנת בחובה סיכונים, אך גם הזדמנויות מהותיות, ולכן:**

א. **אתחול מחדש של ההסתכלות על איראן:** הידע הרב והתובנות העמוקות הקיימות על איראן חייבות לעבור שידוד ואתחול מחדש. נכון יהיה להתנתק מההמשכיות הניתוחית, להתרחק מהקביעות הקודמות ולבחון בהסתכלות חדשה את עומק השינוי.

ב. **קידום השינוי החיובי באיראן:** 'איראן החדשה' מחייבת חשיבה שונה בתכלית על הדרכים לקדם בה שינוי עמוק, ואפשר שחלק מהמאמצים שנעשו עד כה אינם מתאימים למעלה הדרך, והמשכם יהווה הוצאה שקועה.

ג. **זה לא 1979:** המציאות המתהווה הופכת את תרחיש המהפכה להרבה פחות סביר, ונכון יהיה להתנתק מ'ההסתכלות הרומנטית' על חווית 1979, ככזו שיכולה לחזור על עצמה.

ד. **התגברות האלימות:** המציאות המתהווה באיראן צפויה להיות הרבה יותר אלימה עבור הציבור האיראני מאשר הייתה קודם לכן. טבח ינואר עלול להתגלות כהתחלה של מהלך הרבה יותר רחב מצד המשטר. במצב בו האלימות תגבר, קריטי להאיץ את החשיבה כיצד נותנים לציבור האיראני הרחב את הכלים להגן על עצמו ומסייעים לו.

ה. **חשיבות הסנקציות:** ככל שמצבה הכלכלי של איראן יילך ויחריף, מדיניות הסנקציות תהפוך לאפקטיבית הרבה יותר, ולכן, חשוב לדחוף להמשכיות שלה ולמנוע רעיונות שעלולים לעלות בשם 'הדאגה' לעם האיראני להקל בהן.

ו. **מענה לבניין היכולות:** תידרש גישה החלטית הרבה יותר על מנת למנוע מהאיראנים לפתח יכולות התקפיות – בדגש על לא קונבנציונליות – ולהשתמש בהן באזור.

אל"מ (מיל') שי שבתאי הוא סגן מנהל מרכז בס"א, מומחה לביטחון לאומי, תכנון אסטרטגי ותקשורת אסטרטגית. אסטרטג בתחום הגנת הסייבר ויועץ לחברות מובילות בישראל.